

Haljasväetised ja vahekultuurid mullatervise parandajatena

Liina Talgre
Eesti Maaülikool
liina.talgre@emu.ee

Haljasväetiskultuuride (sh. talviste kattekultuuride) kasvatamine tagab mullaviljakuse

Põhikultuurina
Külvamine kattevilja alla
Vahekultuurina

Haljasväetiste mulda künni aeg ja sisseküntav taimik mõjutavad lämmastiku väljaleostumist mullast.

- Taliviljade eelselt (mitmeaastased liblikõielised)
- Suviteraviljade eel hv. kasvatamisel on lämmastikukadude vähendamiseks otstarbekas hv. mulda viia kevadel (või hilja sügisel).

-
- Liblikõieliste kasvatamisel allakülvidena (katteviljaga) paraneb C/N suhe orgaanilises aines, mis loob paremad tingimused orgaanilise aine lagunemiseks mullas ja vähendab lämmastiku sidumist mullast mikroorganismide poolt.

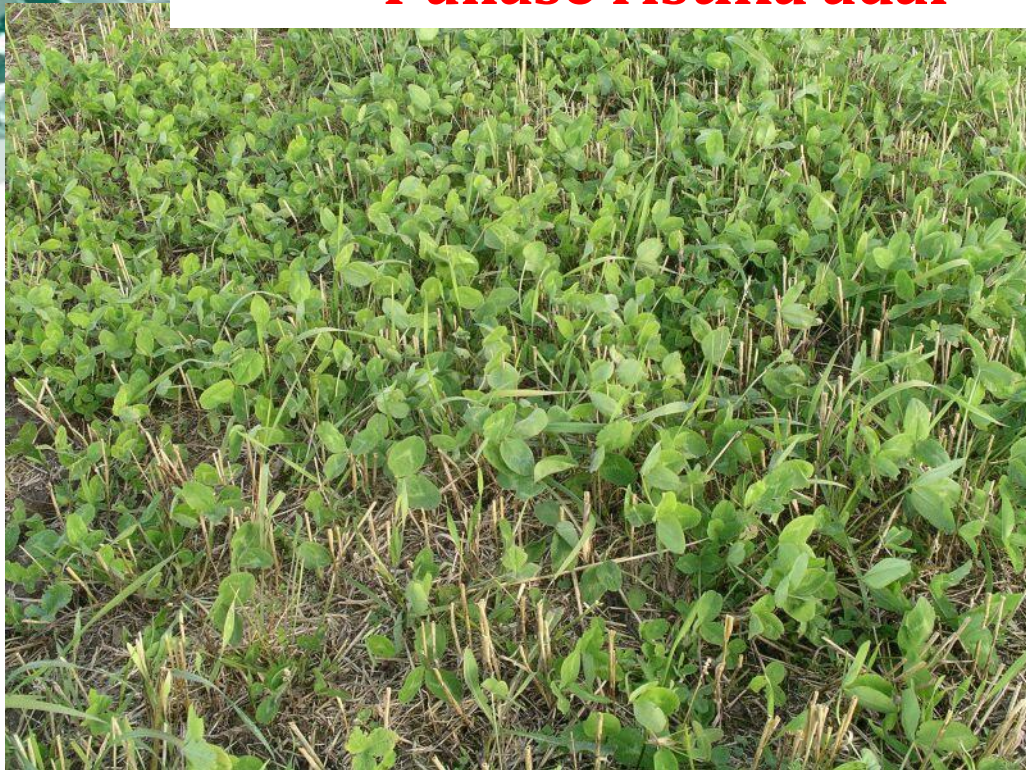
Liblikõielised

- Seovad õhust **N (150-250 kg/ha)**
- Suurendavad mulla **orgaanilise aine** sisaldust
- Sügavale ulatuva juurestikuga toovad **P ja K** haritavasse mullakihti

Fotod: E. Lauringson, ERMO | Dotnuvos projektai, wikipedia.org

Punase ristiku ädal

**Eestis kõige enam kasvatatav
liblikõieline heintaim.
Sügavale ulatuvad peajuured
tugevasti hargnevate külgsuurtega
(eriti kobedas mullas)**

← Vihmase augusti korral, kattevilja
koristamise hilinedes, väheneb
oluliselt ka allakülvide ädalamass

Punase ristiku ädal

Fotod: E. Lauringson

Roosa ristik

Juurekava on üsna pindmine, mistõttu liik kannatab niiskusepuuduse all punasest ristikust rohkem.

Kasvukohta mullastiku suhtes ei ole roosa ristik eriti nõudlik: lepib ka halvasti vett läbilaskvate, raskema lõimisega muldadelega, talub mulla happesust pH 4,5.

Fotod: ERMO | Dotnuvos projektai

Lutsern

- Sügavale ulatuvad, väga tugevad sammasjuured
- Peenikeste külgsuurte areng on ainult kobedas mullas hea
- Juurtel hea tihesest läbitungimisvõime
- Külvisenorm 12–15 kg/ha

<http://efloora.ut.ee>

Hübriidlutserni sissekännijärgsel aastal suvinisu

Foto: E. Lauringson

Maheviljeluses võib muutuda umbrohuks järgnevas kultuuris!

Valge mesikas

Peajuur mitme jämeda külgjuurega ja rikkalikult
peenikesi kõrvaljuuri

Külvisenorm 15-30 kg/ha, Külvisügavus 2 cm

Fotod: bio.edu.ee

Nõiahammas

Sammajuur rikkalikult hargnevate külgjuurtega

Külvisenorm 12-15 kg/ha, Ks 1 cm

Mesika puhaskülv

Mesika allakülv

Ülekasvamise oht

Fotod: E. Lauringson

Hulgalehine lupiin

**Külvisenorm 40-50 kg kattevilja
alla külvates.**

Puhaskülvis 30-40 kg/ha.

Moodustab ca 7 t/ha kuivainet

sort Lupi

Fotod: E. Lauringson

Inokuleerimine!

Maheviljeluses võib muutuda umbrohuks järgnevas kultuuris!

Inkarnaat ristik

Üheaastane

Kasvab muldadel, mille pH on 4,8-8,2

Väärtuslik haljasväetiskultuur

Peajuur mõne külgjuurega, peenikeste külgjuurte kiire areng. Sammasjuur ulatub 30-55 cm sügavusele

Puhaskülvis 155 N/ha

Peale teravilja koristamist kasvab edasi ning seob veel sügisel intensiivselt lämmastikku

Külvisenorm 12-15 kg/ha

Liik uueneb ka isekülvi teel

Foto: L. Talgre

Aleksandria ristik

Üheaastane

Kiire algareng ja kasv

Hea kuivaine- ja lämmastikusaak N 30-66 kg/ha

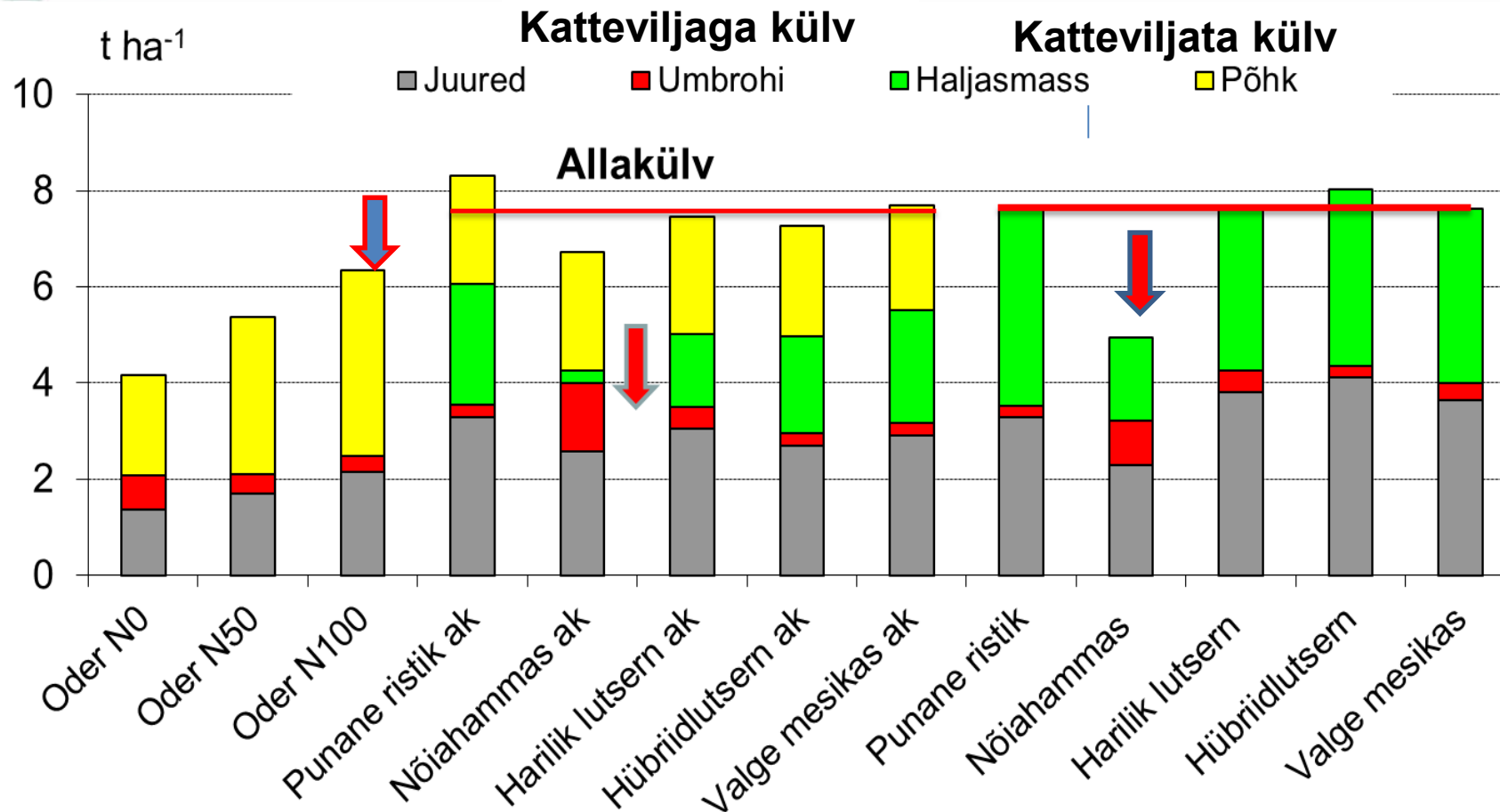
Surub alla umbrohufooni

Hävib talvega, isekülvi teel ei uuene

Puhaskülvi norm 12,5-30 kg/ha

Foto: pikk.ee

Mulda viidud biomassi kogused kuivaines olenevalt kultuurist, lämmastikväetisnormist, haljasväetiskultuuride katteviljaga ja katteviljata külvist (Eerika ja Haage katsed)

Tabel 13. Kattevilja põhu ja juurtega ning haljasväetiskultuuride biomassiga mulda viidud kogulämmastiku, -fosfori, -kaaliumi ja orgaanilise süsiniku kogused

Allikas: Väetamise ABC

	N, kg/ha	P, kg/ha	K, kg/ha	C, t/ha
Katteviljata külvatud liblikõielised (punane ristik, valge mesikas, lutsernid, nõiahammas) külviaastal	95–220	15–20	90–130	3–4
Katteviljata külvatud liblikõielised 2. kasvuaastal	200–300	20–30	170–230	4–6
Liblikõieliste katteviljaga külv (ädal küntakse hilissügisel)	90–180	10–20	100–140	2,5–3,5
Hernes	50–90	8–10	40–80	1,8–2,3

Liblikõielistel paikneb ca 30-40% lämmastikust, 48% P ja 34% K juurtes

Millal on õige aeg niita haljasväetiskultuure?

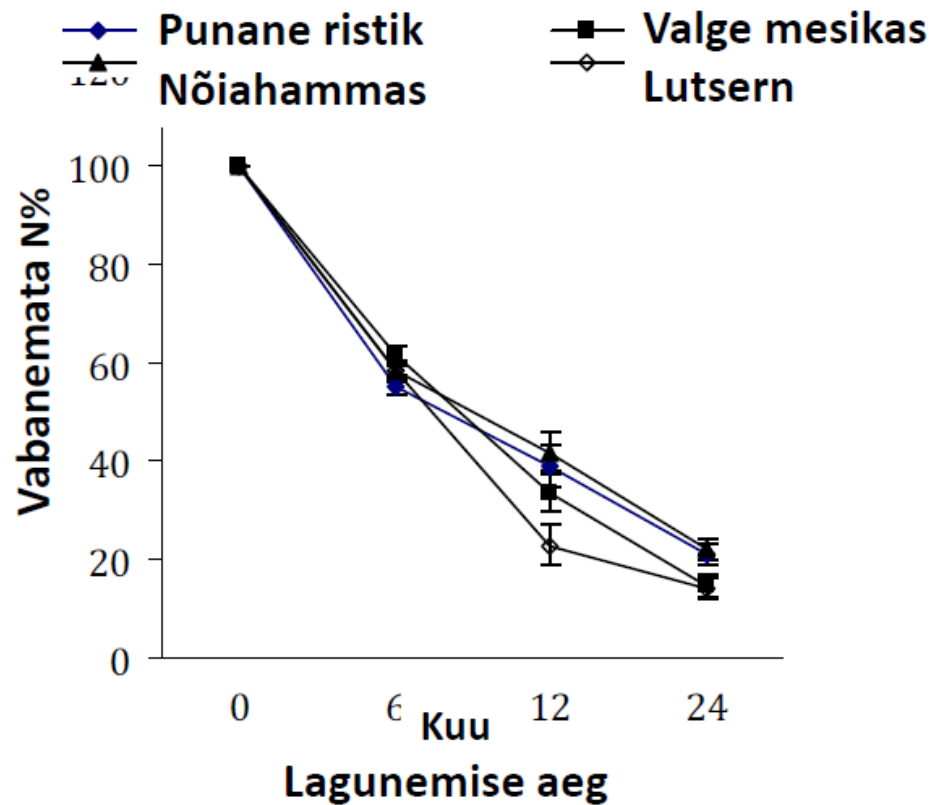
Niitmisaja valik võib taimiku N sisaldust kas suurendada või vähendada.

- Liblikõieliste taimede N sidumine on maksimumis nende õitsemise ajal ning hakkab vähenema koos seemnete moodustumisega.
- N- siduva taimiku seisukohalt liiga hilises faasis või liiga lühikeseks niitmine nõrgestab taimikut.
- Kuigi niidetud taimikus toimub lämmastiku vähenemine, suurendab niitmine üldiselt haljaskultuuri N kogusaaki.
- Levinum on tehnoloogia, kus taimikut niidetakse 1–2 korda ja küntakse talivilja eelselt mulda.

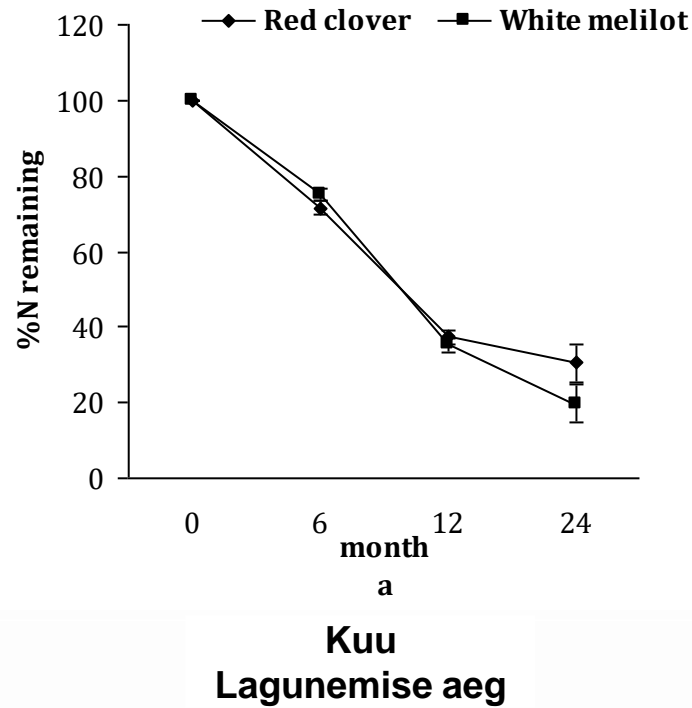

Taimejäänuste lagunemine ja toitainete vabanemine

- Mulda küntud taimejäänuste lagunemist mõjutab oluliselt taimejäänuste C:N suhe.
- Noorest taimikumassist vabaneb lämmastik kiiremini, kui vananenud puitunud materjalist.
- Lisaks mõjutab taimejäänuste lagunemist ilmastik.

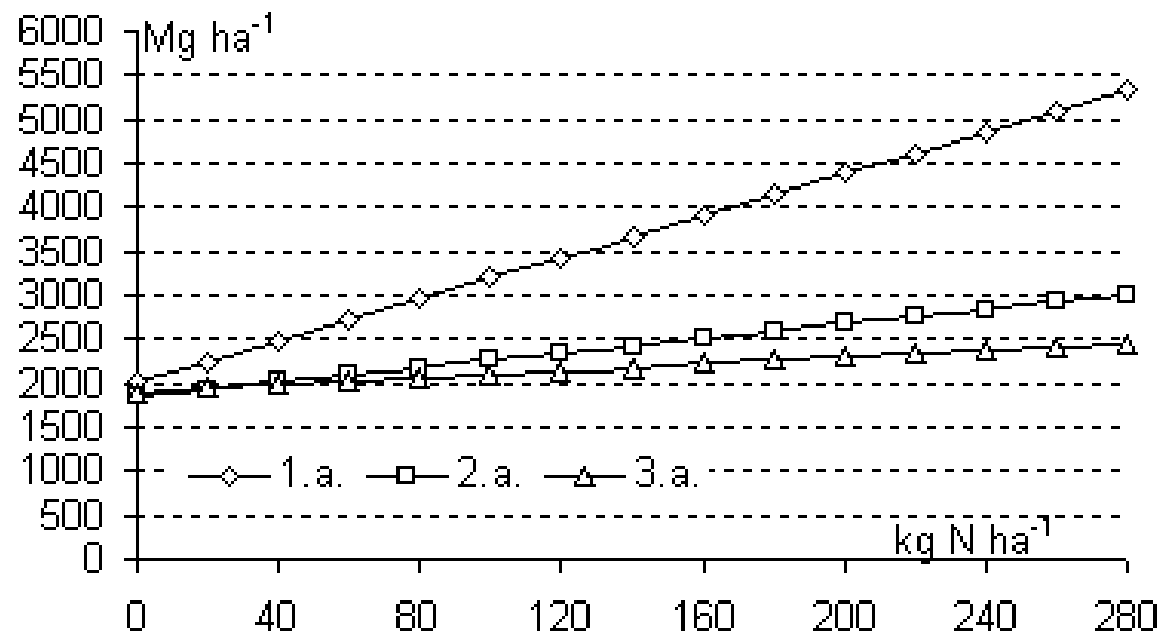

katse 1. 2007–2009

katse 2. 2008–2010

Põhiline toitainete vabanemine maapealsest biomassist toimus 6 kuu jooksul. 6 kuu möödudes jäi maapealsetesse jäätmetesse alles 55% kuni 75% esialgsest lämmastikust

Esimesel aastal oli haljasväetise lämmastiku efektiivsuseks 11,8 kg teri kilogrammi lämmastiku kohta.

Teisel ja kolmandal aastal oli selle esialgse lämmastiku efekt vastavalt 4,2 ja 2,0 kg N kg kohta.

Kui mulda viiakse haljasväetisega 100 kg N ha⁻¹, siis esimesel järelmõju aastal fooniga võrreldes on saagi tõus 59%, teisel ja kolmandal aastal saadi selle lämmastiku arvel veel enamsaaki 23 ja 10%.

VAHEKULTUURID

Vahekultuur on põllumajanduskultuur, mida kasvatatakse kahe üksteisele järgneva põhikultuuri vahelisel ajal. Vahekultuuri kasvatamisel peab vahekultuur olema külvatud (ei ole varisest tekkinud).

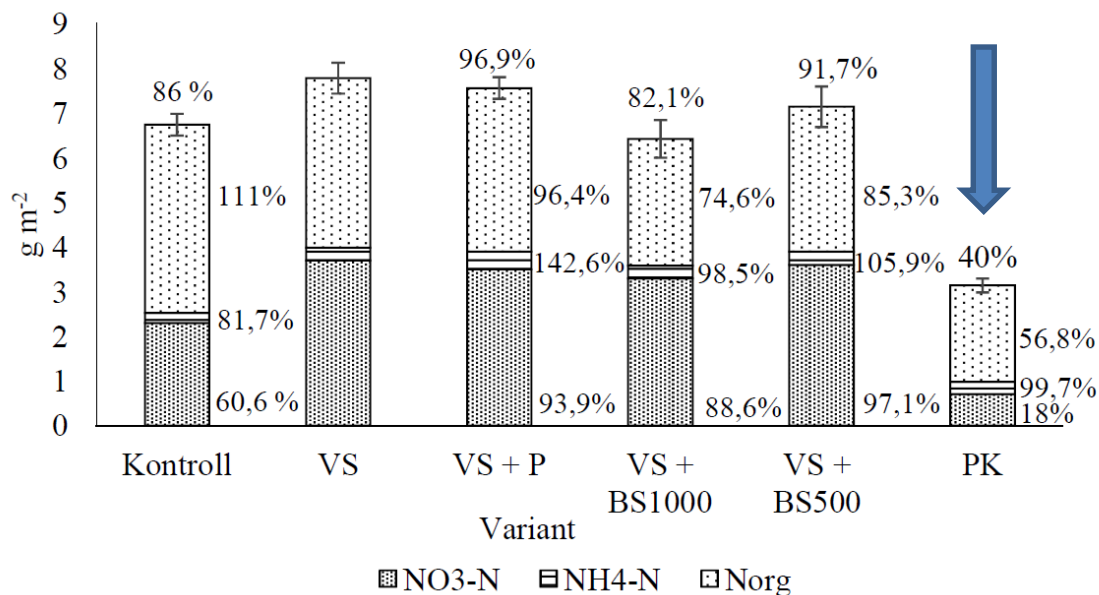
Vahekultuuri kasvatamise lisategevuse elluviimise eest antakse toetust vähemalt 0,30 hektari suuruse põllu kohta, millel kasvatatakse vahekultuuri ja millel kasvatatakse põhikultuurina põllukultuuri või köögivilja. Siia alla ei lähe ravim- ja maitsetaimed ja heintaimed.

Vahekultuurina lähevad arvesse ka põhikultuurile tehtud allakülvid (allakülv ei tohi jääda järgmise aasta põhikultuuriks).

Kui vahekultuuri kasvatatakse segus, siis kõik segus olevad kultuurid peavad olema külvatud hiljemalt 1. septembriks.

Suur toitainete kadu sademetega sügis-talvisel ja kevadisel perioodil kui muld pole taimkatte all – **veekogude eutrofeerumine**, elurikkuse kadu nii mullas kui vees.

Kolme aasta summaarne $\text{NO}_3\text{-N}$, $\text{NH}_4\text{-N}$ ja N_{org} leostumine, g m^{-1}

VS-vedelsõnnik, P-põhk, BS-biosüsi, PK-püüdekultuur

Allikas: Raave, H. Agronoomia, 2021

Vahekultuure saab edukalt kasvatada ka minimeeritud mullaharimist ja otsekülvi kasutades.

Võimalusel eelistada talvituvaid liike. Suur toitainete kadu sademetega sügis-talvisel ja kevadisel perioodil kui muld pole taimkatte all – veekogude eutrofeerumine, elurikkuse kadu nii mullas kui vees.

Vahekultuuride puhul on oluline, et nende poolt seotud toitained vabaneksid mullas kiiresti ja oleksid kasutatavad uue saagi **kasvatamiseks, mis peab tagama vahekultuuride kasutamise majandusliku otstarbekuse juba lühiajalises perspektiivis.**

Foto: L. Talgre

❖ **NB! Vahekultuuride kasvatamisel tuleb arvestada nende sobivusega külvikorras kasvatatavate kultuuride järjestusega**

Kui külvikorras on juba ristõielised, siis ristõieliste vahekultuuride ja umbrohtudega kaasneb oht taimehaiguste levikule

**Ristõieliste nuuter
põldsinepil**

Foto: E. Lauringson

Vahekultuurid

- Kiire kasv
- Hea mullakatvus
- Väike külvisenorm
- Soodne seemne hind
- Hilisem õitsemise aeg
- Hea toitainete koguja
- Hõlpsasti kõrvaldatav

Foto: L. Talgre

**Vahekultuuride kasvatamisel ei ole ette antud nimekirja kultuuridest.
Vahekultuur ei tohi jääda järgmise aasta põhikultuuriks. Vahekultuurideks ei sobi püsikultuurid.**

Talvituvad

Talirüps ja -raps

Talirukis

Talioder

Talivikk

Talivikk külvatud 6. aug, Foto tehtud 2.nov
(Fotod: L.Talgre)

Talivikk "Villana" kevadel enne muldaküüdi, viki juured (10.04.2024)

Ei talvitu

Kesaredis

Valge sinep

Õlirõigas

Keerispea

Tatar

Päevalill

Kaer

Hernes

Uba

Aleksandria ristik

Inkarnaat ristik

(Fotod: M. Toom ja E. Peetsmann, L. Talgre)

Inkarnaat ristik

Üheaastane

Kasvab muldadel, mille pH on 4,8-8,2

Väärtuslik haljasväetiskultuur

Peajuur mõne külgjuurega, peenikeste külgjuurte kiire areng. Sammasjuur ulatub 30-55 cm sügavusele

Puhaskülvis 155 N/ha

Peale teravilja koristamist kasvab edasi ning seob veel sügisel intensiivselt lämmastikku

Külvisenorm 12-15 kg/ha

Liik uueneb ka isekülvi teel

Foto: L. Talgre

Aleksandria ristik

Üheaastane

Kiire algareng ja kasv

Hea kuivaine- ja lämmastikusaak N 30-66 kg/ha

Surub alla umbrohufooni

Hävib talvega, isekülvi teel ei uuene

Puhaskülvi norm 12,5-30 kg/ha

FLOWERSINISRAEL.COM

Vahekultuuride külviaeg

Vahekultuur peab olema külvatud hiljemalt kohustuseaasta 1. septembriks ja seda peab kasvatama vähemalt kohustuseaasta 1. novembrini.

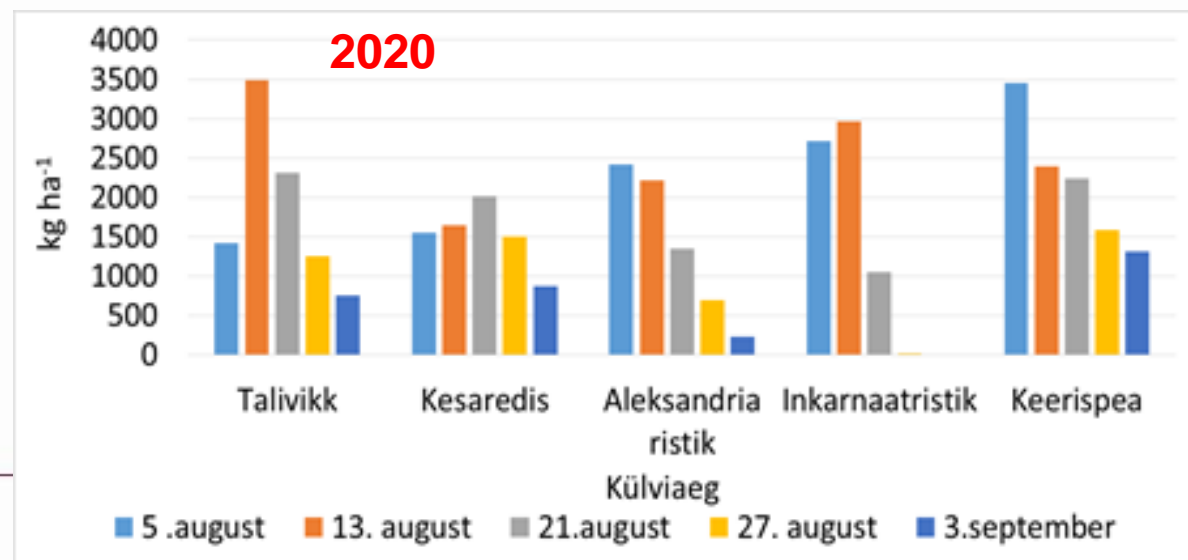
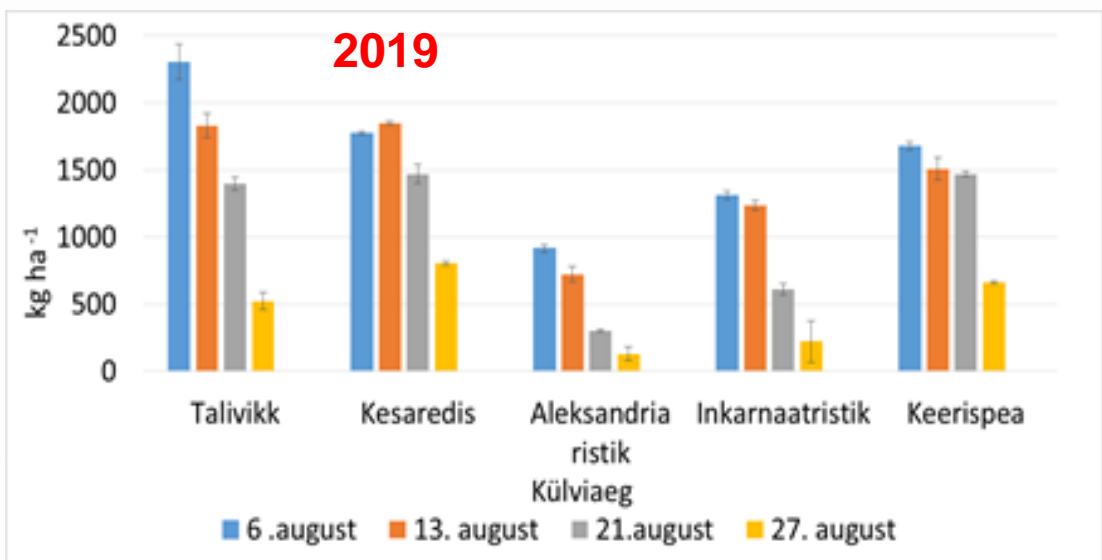
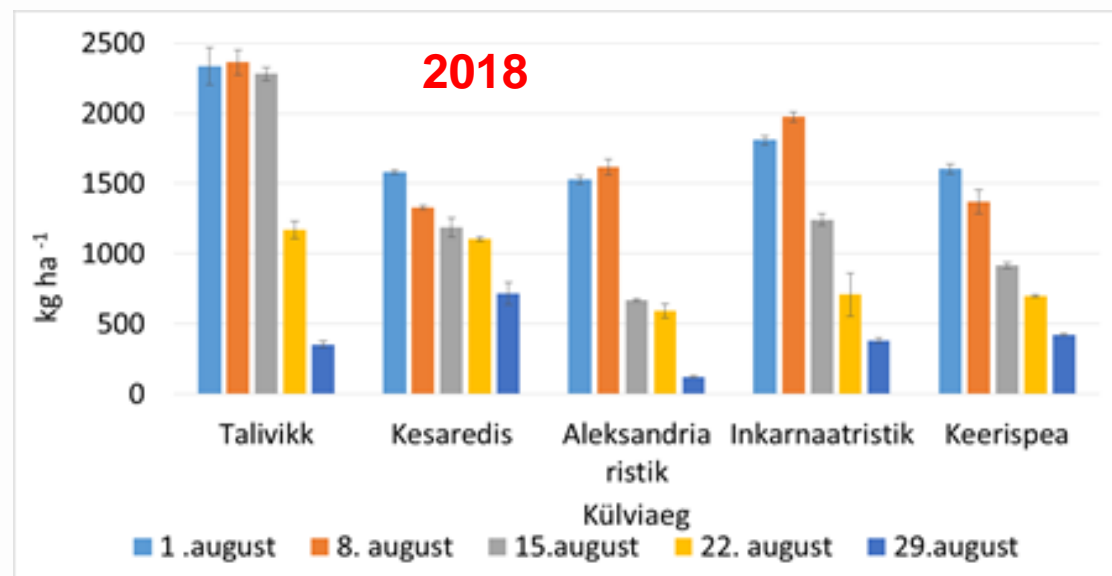
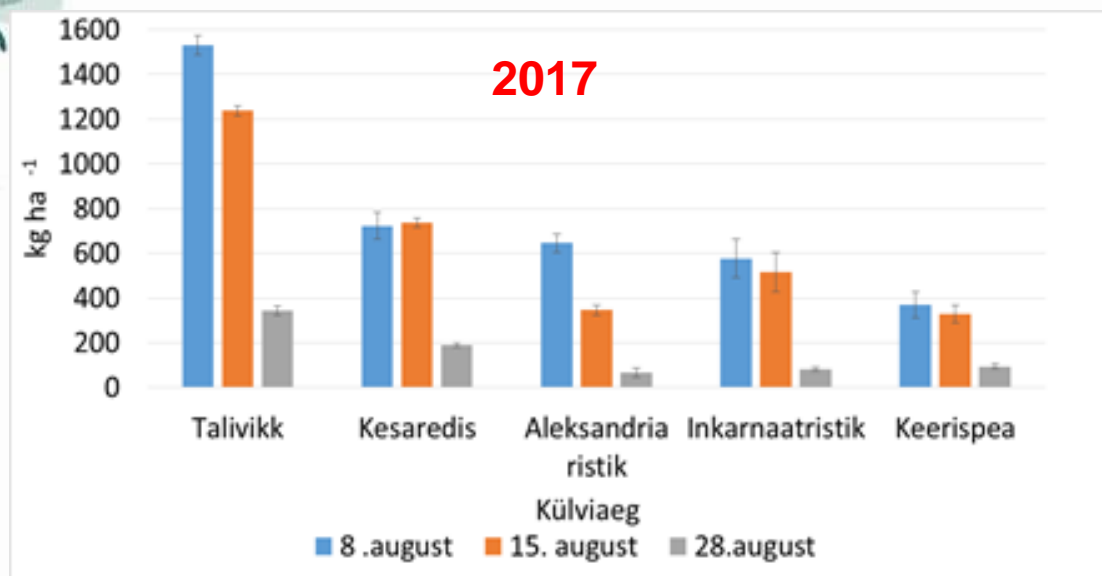
1.08	8.08	15.08	22.08	29.08
Külviaja mõju kesaredise biomassile				

1.08	8.08	15.08	22.08	29.08
Külviaja mõju taliviki biomassile				

Optimaalne aeg vahekultuuride külviks Eestis on augusti esimesed 15 päeva. Hilisemal külviajal väiksem biomassi vähenemine, võrreldes varasemate külvidega, oli kesaredisel, keerispeal ja talvikil.

Vahekultuur peab olema külvatud hiljemalt kohustuseaasta 1. septembriks ja seda peab kasvatama vähemalt kohustuseaasta 1. novembrini.

❖ Külmakindlus

November

Fotod: L. Talgre

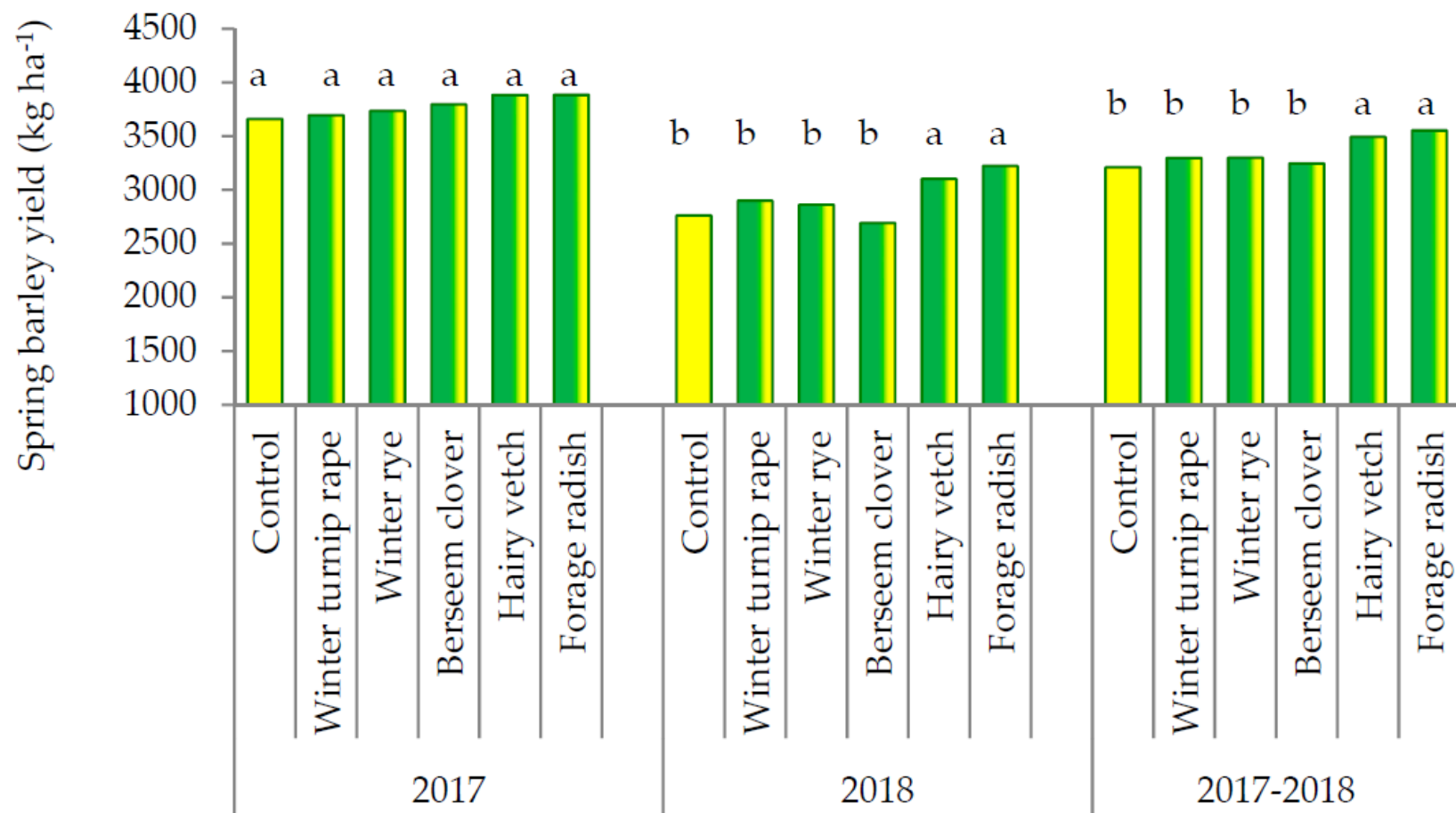

Jaanuar

Aprill

Vahekultuuride mõju järgneva kultuuri saagile sõltub liigist ja aastast

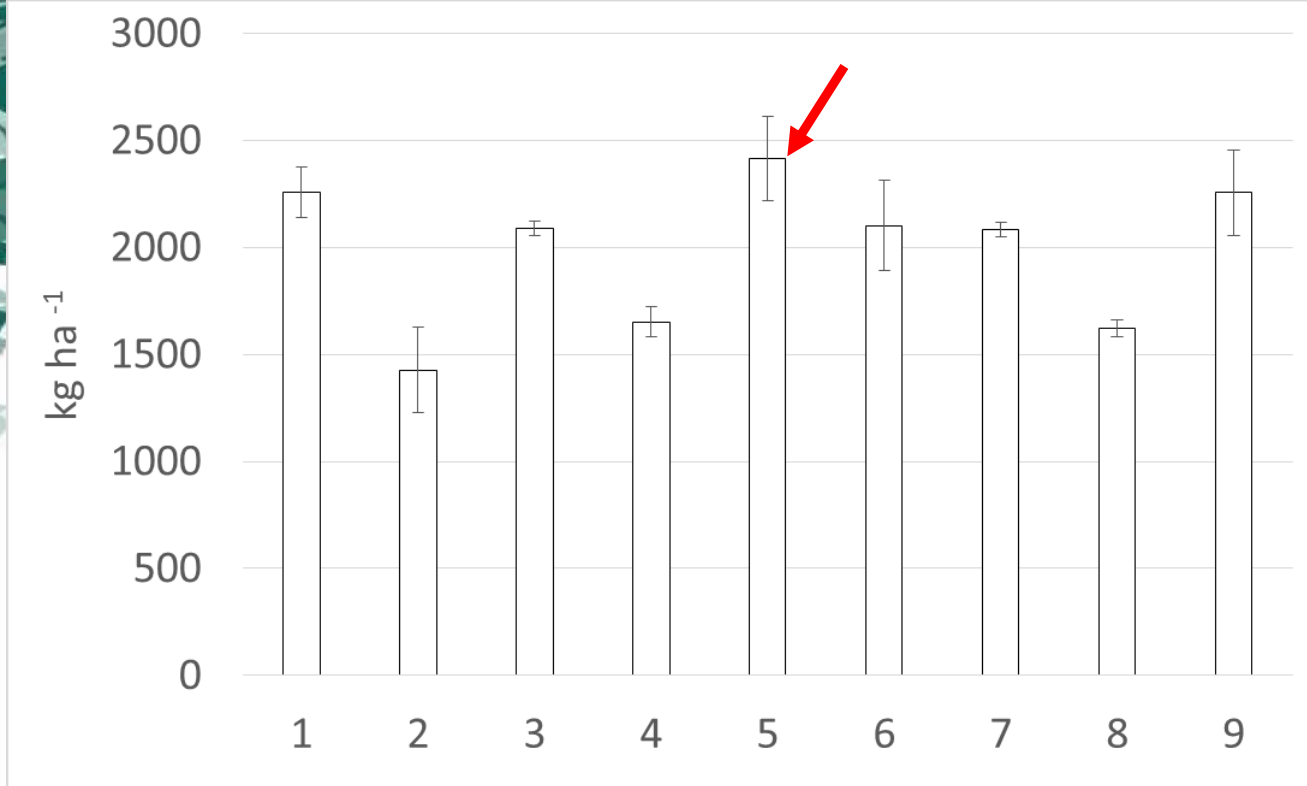
Vahekultuuride mõju järgneva suviotra saagile 2017 ja 2018.a.

Toom., *et.al.* 2019. The Effect of Cover Crops on the Yield of Spring Barley in Estonia. *Agriculture*, 9 (172)

Vahekultuuride segud

- Suurema biomassi moodustamise potentsiaali on eelkõige vahekultuuride **segudel**.
- Kasvatusriskide vähenemine – erinevad kultuurid reageerivad erinevalt mulla- ja ilmastikutingimustele
- Erinevad liigid segus täiendavad üksteist: on erineva toitainete sidumise võimega ja kasvukiirusega ning tagavad parema pinnakaetuse
- Liblikõielised segus seovad lisaks õhulämmastikku
- Kõrrelised segus liblikõieliste või ristõielistega parandavad biomassi C:N suhet
- Suureneb mulla elustiku aktiivsus ja mitmekesisus
- Väheneb lühiealiste umbrohtude levik ja liikide arvukus
- Suureneb haigustekitajate (juuremädanikud, mugulahaigused) allasurumise võime
- Segusse võetud liik peaks olema hea N koguja, efektiivse veekasutusega ning kergesti kõrvaldatav.

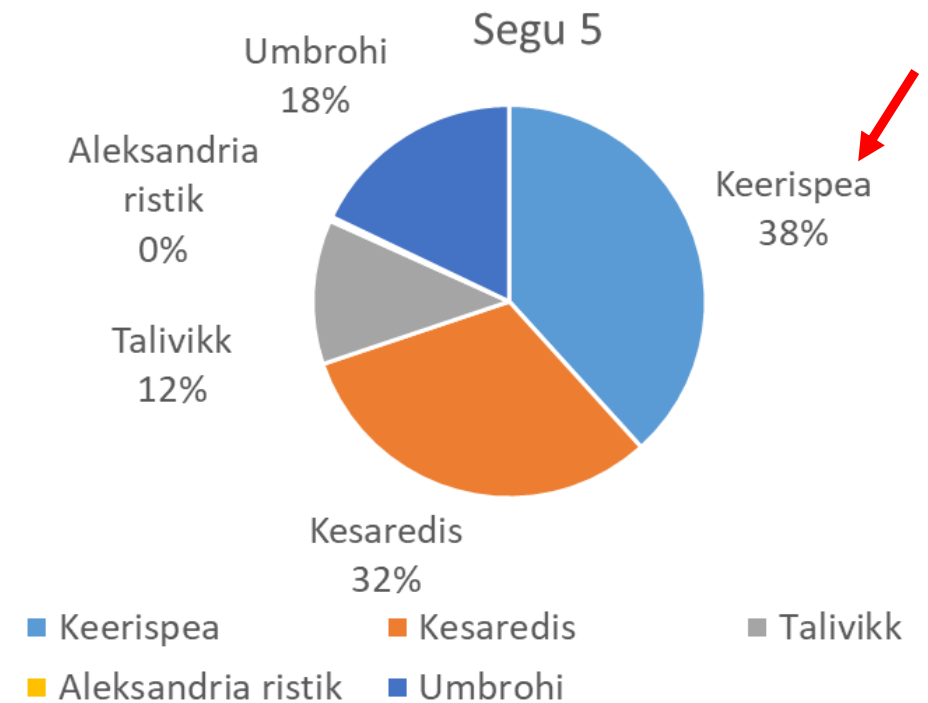

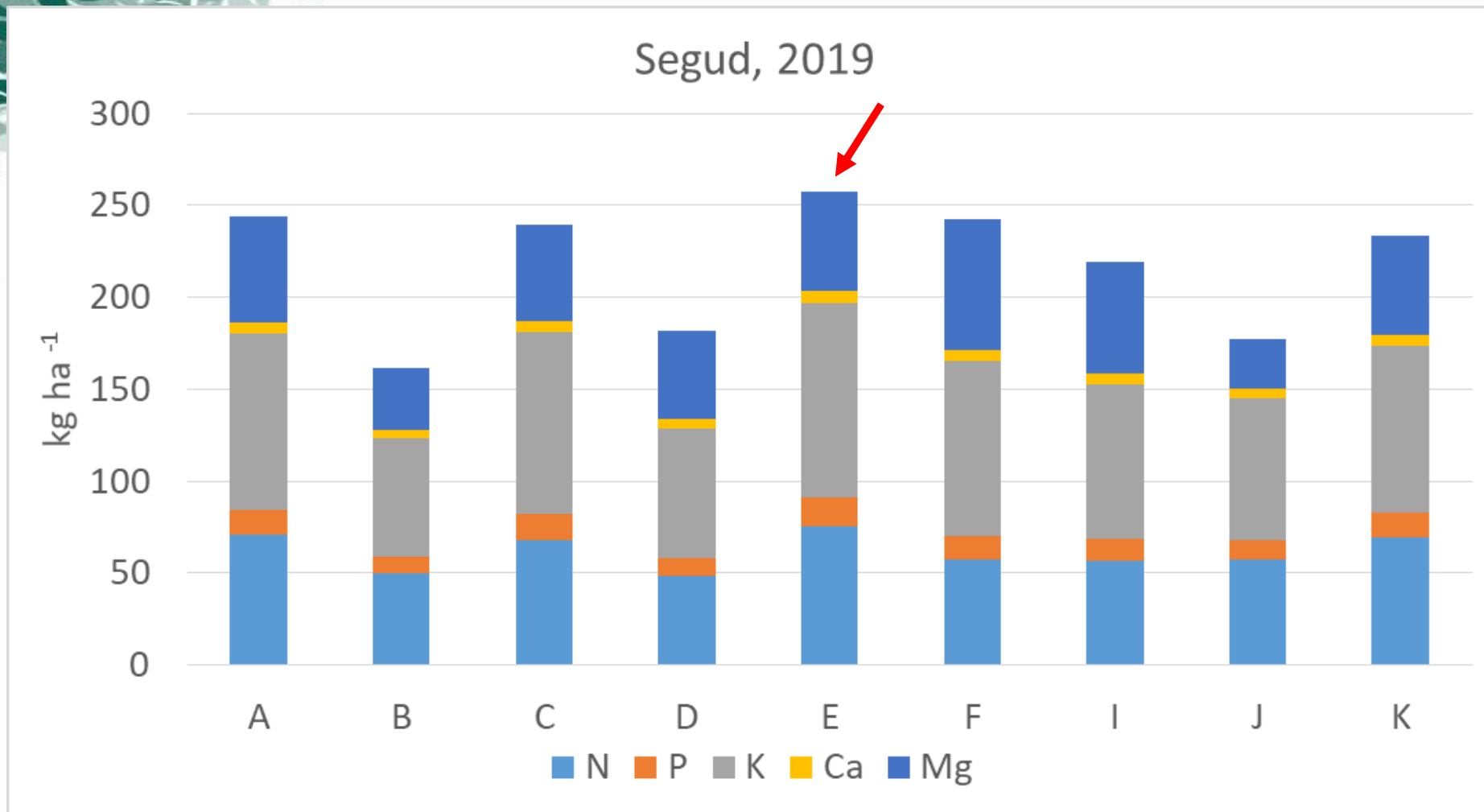
Erinevate segude biomass (kuivainet ka/ha) 2019. aastal. Vearibad joonisel tähistavad standardviga.

3. aasta stabiilsema ja suurema biomassi on moodustanud **segu 5**: talivikk (10 kg/ha)+kesaredis (2 kg/ha) + keerispea (3 kg/ha) + Aleksandria ristik (2 kg/ha).

Sellele järgnesid **segu 1**, milles oli 17 kg/ha talivikki + 3 kg/ha keerispead ja 30 kg taliotra ning **segu 9**, milles oli 17 kg/ha talivikki + 3 kg/ha keerispead ja 12 kg tatart

Segu 5 liigid (% biomassist)

N – 48-76 kg/ha
P – 9-15 kg/ha
K – 65-106 kg/ha
Ca – 4-7 kg/ha
Mg – 34-71 kg/ha

Vahekultuuride segudes seotud toitained 2019.a.

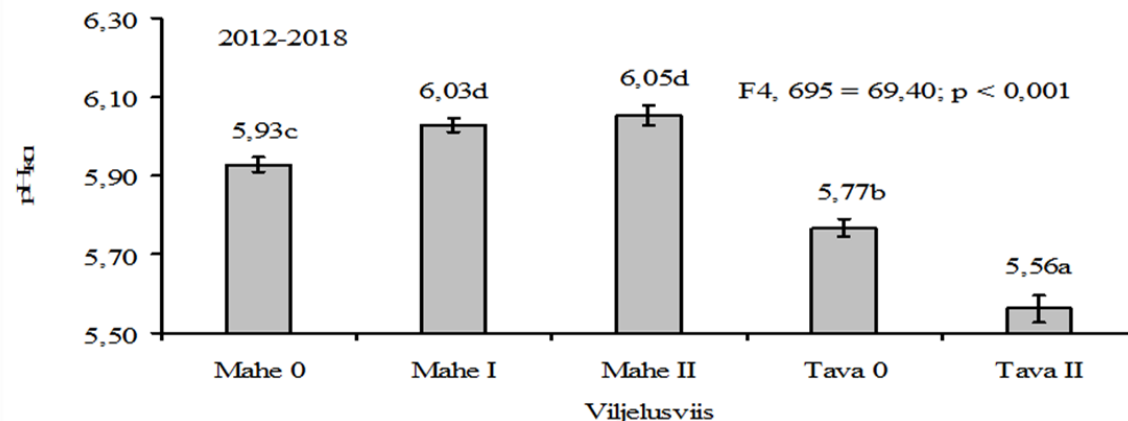
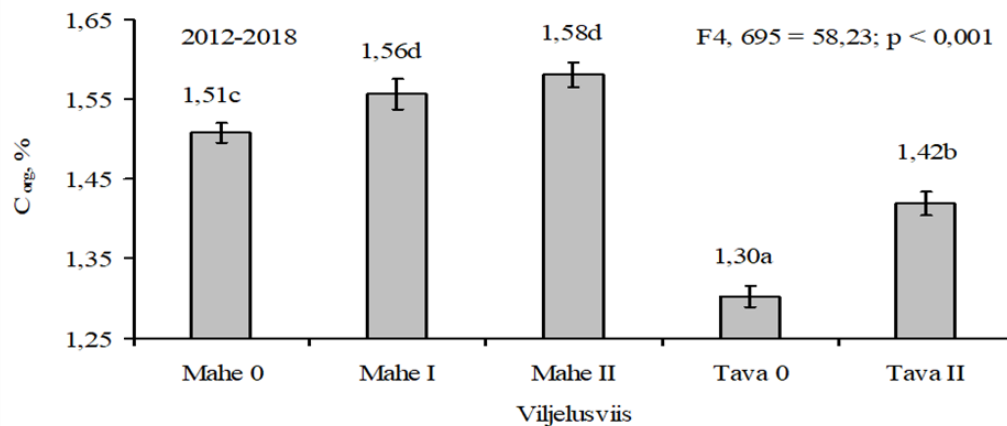
Hernes 50 kg/ha+
Tatar 3.5 kg/ha+
Keerispea 1 kg/ha+
Kesaredis 0.5 kg/ha+
Talivikk 5 kg/ha.

Eelvili talinisu, külvatud 01.08.2024

Talivikk	1427,6
Keerispea	765,6
Hernes	1604
Tatar	534
Kesaredis maapealne	162,6
Kesaredis juur	42,4
Kokku kg KA/ha	4536,2

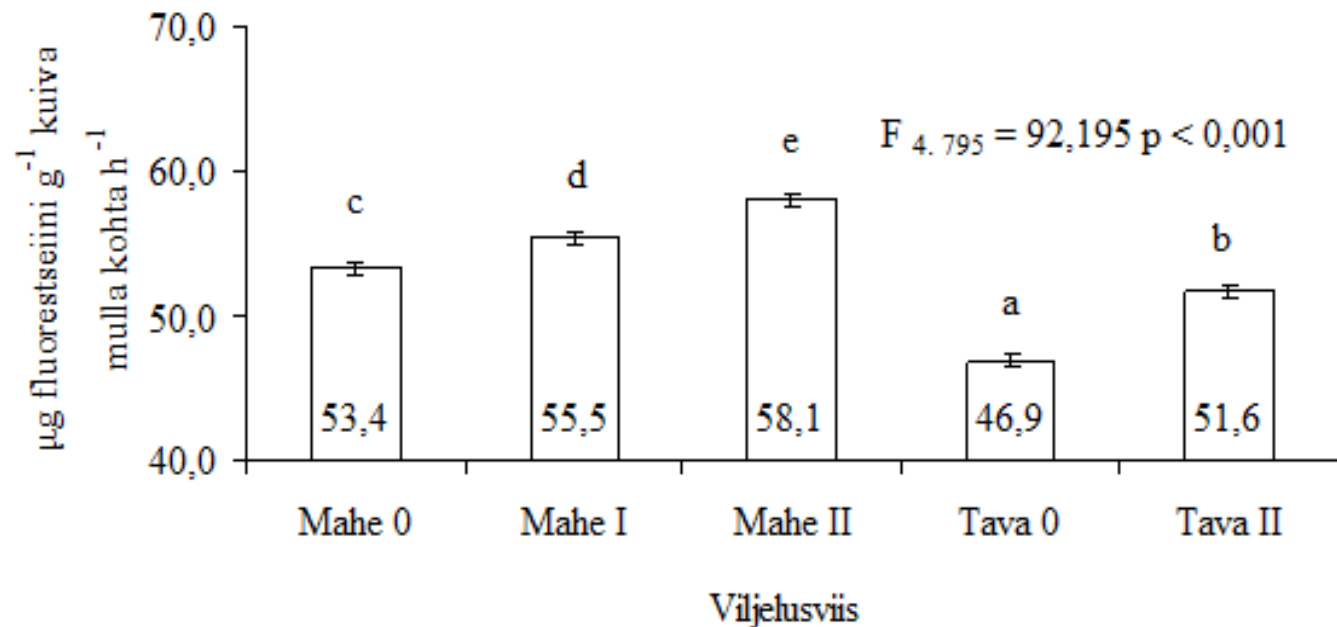
Foto: L. Talgre (Tinni, 2024)

Pidev suurema biomassi muldaviimine külvikorras nii haljasväetiste, erinevate vahekultuuride, kompostide kui põhikultuuride jäänustega suurendavad mulla orgaanika sisaldust ja elurikkust, parandavad mulla struktuuri ja taimetoitainete kättesaadavust.

Mulla süsiniku sisaldus (C org % 2012–2018 aastate keskmine) ja happesus (pH_{KCl} 2012–2018 aastate keskmine) erinevates kasvatusüsteemides (Mahe 0: viieväljane külvikord (KK), Mahe I: KK+talvised vahekultuurid (VK), Mahe II: KK+VK+kompostitud sõnnik; Tava 0: KK+keemiline taimekaitse (TK), Tava II: KK+ TK+mineraalväetised). Vearibad joonisel tähistavad standardviga. Erinevad tähed tähistavad statistilist olulist erinevust (Tukey HSD test, p < 0,001).

Talvised vahekultuurid suurendavad mullamikroobide aktiivsust.

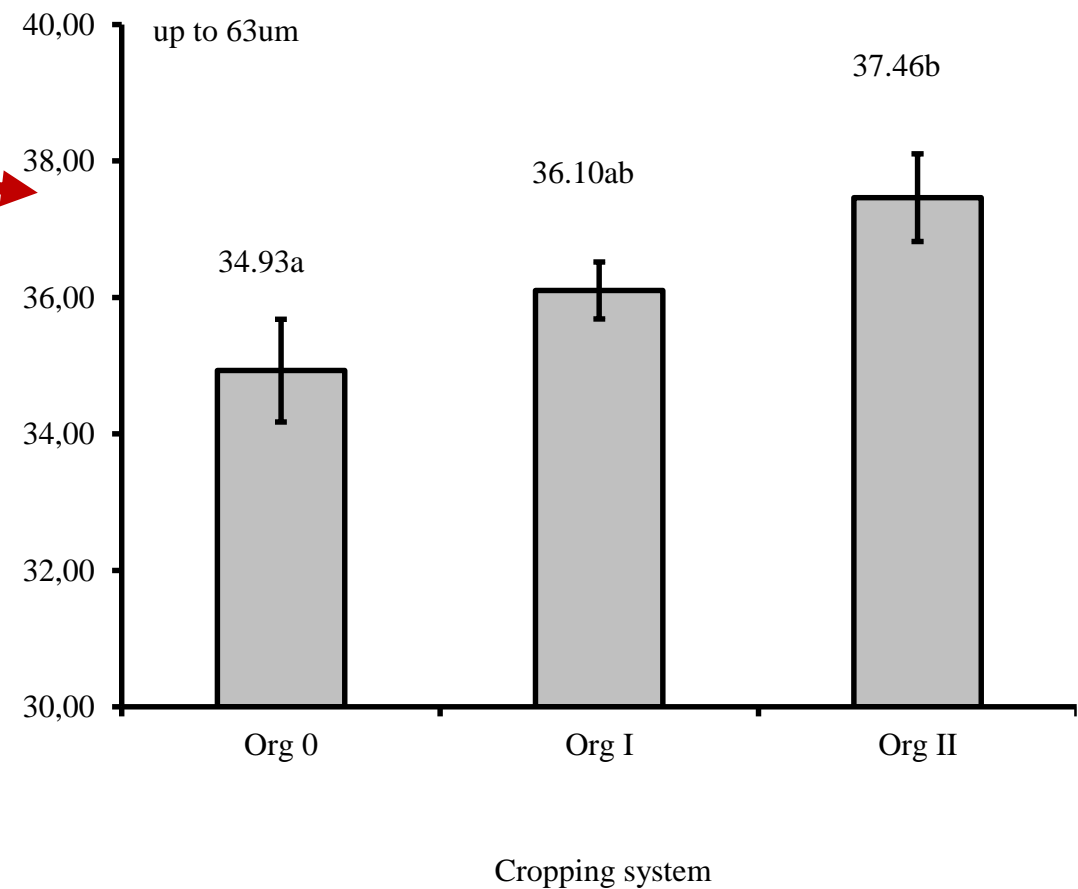

Mulla elustiku mitmekesisus kiirendab toitainete ringluse jõudmist, surub alla taimehaiguste tekitajaid ning kahjureid

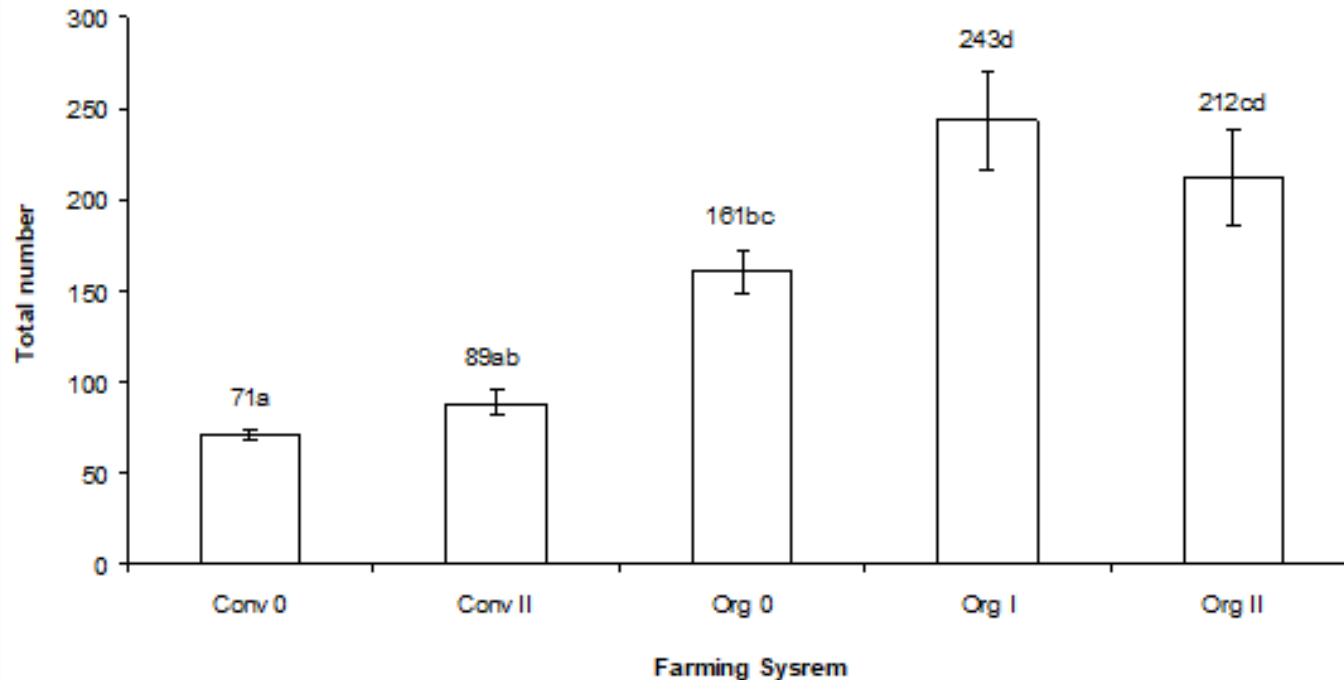
Mulla mikroobide hüdrolüütiline aktiivsus (μg fluoresceini g^{-1} kuiva mulla kohta h^{-1} 2012–2019 aastate keskmise) erinevates kasvatusüsteemides (Mahe 0: viieväljane külvikord (KK), Mahe I: KK+talvised vahekultuurid (VK), Mahe II: KK+VK+kompostitud sõnnik; Tava 0: KK+keemiline taimekaitse (TK), Tava II: KK+ TK+mineraalväetised). Vearivad joonisel tähistavad standardviga. Erinevad tähed tähistavad statistilist olulist erinevust (Tukey HSD test, $p < 0,001$).

Talviste vahekultuuride mõjul on paranenud mulla struktuur

- Rohkem suuremaid mullaagregaate
- kasvas mullaosakeste veesidumisvõime, mis tõstab mulla vastupidavust põuale,
- suurenes mullaosakeste vee läbilaskevõime, mis kahandab lompide teket põllul.
- Vahekultuuride mõjul vähenes mulla lasuvustihedus

Talvised vahekultuurid soodustavad maapinnal liikuvaid kasulikke röövtoidulisi putukaid

Org 0: viieväljane külvikord (KK), Org I: KK+talvised vahekultuurid (VK), Mahe II: KK+VK+kompostitud sõnnik. Conv 0: KK+keemiline taimekaitse (TK), Conv II: KK+TK+mineraalväetised). Vearibad joonisel tähistavad standardviga. Erinevad tähed tähistavad statistilist olulist erinevust (Tukey HSD test, $p < 0,001$).

Talgre, L., Eremeev, V., Luik, A. Diversified cropping systems for promoting the beneficial insects – ground beetles (*Coleoptera: Carabidae*). *Agronomy research*, 2023

Kuna taliviljade kasvupind järjest suureneb, suureneb ka vajadus kasvatada vahekultuuri suvel, taliviljade eelselt

Segu mulla parandamiseks (päevalill, kesaredis, valge sinep, hernes...)

Päevalill on sügavajuureline, kiire kasvuga, atraktiivne tolmeldajatele, toetab mükoriisa arengut, mullatihese vähendaja

(Fotod M. Kängsepp)

Kokkuvõtteks

Külvikorra mitmekesistamine haljasväetiskultuuridega on oluline ja nende regulaarsel kasvatamisel saame parandada mullaomadusi ja taimede toitumist ning vähendada umbrohtumust.

Liblikõieliste kasvatamisel allakülvidena paraneb muldaviidava orgaanilise aine C:N suhe, mis loob paremad tingimused orgaanilise aine lagunemiseks mullas ja vähendab lämmastiku sidumist mullast mikroorganismide poolt.

Mitmekesine külvikord ja aastaringne taimkate aitavad säilitada/parandada elustiku mitmekesisust nii mullas kui ka mullapinnal.

Eestis sobivad kasvatamiseks ka meil vähemtuntud liigid. Optimaalne aeg vahekultuuride rajamiseks Eestis on augusti esimesed 15 päeva.

Täna kuulamast!

Lisainfot saad:

Haljasväetis-mullaviljakuse parandaja www.maheklubi.ee/upload/Editor/Haljasvaetis-mullaviljakuse-parandaja_2023.pdf

Talvised vahekultuurid <https://soilprotection.earth/talvised-vahekultuurid/>

<https://agrofanaatika.ee/podcast/vahekultuurid>

Kaasrahanud
Euroopa Liit

METIK
Maaelu
Teadmuskeskus

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee